

O antropologiji, mitu i Vilijamu Robertsonu Smitu.
Aleksandar Bošković, *William Robertson Smith*, 2021.
New York: Berghahn Books.

U domaćoj etnologiji i antropologiji, ime Vilijam Robertson Smit (1846–1894) stoji kao neka vrsta zaboravljene legende: svi su za njega čuli, ali malo ko o njemu ume ponešto da kaže. Nova knjiga Aleksandra Boškovića, u izdanju prestižnog njujorškog izdavača Berghana, majstorski ispravlja taj propust. U obimu od 150 strana, opremljena ekskluzivnim ilustracijama i fotografijama, knjiga je objavljena u okviru specijalne edicije *Preci antropologije* (Anthropology's ancestors), čiji je naš cenjeni autor ujedno i urednik.

Pomenuta edicija do sada je publikovala dve knjige, od kojih je ova, o Vilijamu Robertsonu Smitu, druga (prvu je napisao antropolog sa univerziteta u Koloradu Pol Šenkman (Paul Shankman) o Margaret Mid). Ukoliko Boškovićev tekst može da se shvati kao zlatni standard za buduća izdanja Berghanove edicije, za očekivati je da ona postane nezaobilazna na polju istorije discipline, o čijem narastajućem globalnom interesovanju svedoče, između ostalog, i nedavno pokrenuta onlajn enciklopedija Bérose (posvećena istorijama antropoloških tradicija, „malih” i „velikih”, u Evropi i svetu), kao i osnivanje međunarodne mreže HOAN (History of Anthropology Network), čiji članovi potiču iz, i bave se istraživačkim radom u više od 20 zemalja.

U jeku porasta globalnog interesovanja za „istorije antropologija”, knjiga Aleksandra Boškovića o Vilijamu Robertsonu Smitu od izrazitog je značaja: ona nas, naime, vraća u samu srž intelektualnog miljea koji je izrodio antropologiju kao modernu nauku i omogućio joj da se akademski izgradi i institucionalno profiliše, po prvi put, u jednoj od najmoćnijih zemalja devetnaestog veka: Britanskoj imperiji. Vilijam Robertson Smit bio je predstavnik iste intelektualne klime u kojoj su stasali divovi viktorijanskog doba poput Mila, Darvina i Frejzera (da pomenemo samo neke). Racionalni teolog, anti-dogmata i intelektualac „starog kova”, zainteresovan za drevnu semitsku religiju i kulturu (savršeno je govorio arapski), on je smatrao da kompetentnom primenom razuma naučnik prodići u konačne istine o čoveku u svim njegovim pojavnim oblicima kroz prostor i vreme – što ovog teoretičara određuje kao modernog, pozitivistički nastrojenog mislioca. Kako Bošković primećuje, „celokupna Smitova karijera preklapa se sa epohom industrijske revolucije i velikih naučnih otkrića”, u čijim misaonim okvirima bavljenje društvenom naukom znači traganje za zakonima i generalnim teorijama neretko iznošenim po uzoru na one iz prirodnih nauka; i uz to, sa dozom samouverenja, a možda i hrabrosti, koja je danas, nažalost (ili na sreću – zavisi koga pitate) nezamisliva. Pod saznavnim okriljem pozitivizma

kao glavnog naslednika epohe prosvetećenosti, čiji su bogati plodovi aktivno menjali svet dok su sazrevali, treba tragati za prvim otkucajima srca rane antropologije, što nam Bošković u svojoj knjizi slikovito i vešto stavlja do znanja.

Međutim, tu se složenost sociokulturne i misaone potke koja je antropologiju kao modernu nauku izrodila ne završava. Naime, kao i njegove savremenike, odnosno lične prijatelje poput Frejzera, sa kojim je Smit, kako nas Bošković podseća, izgradio blisko prijateljstvo, i ovog naučnika su interesovala istraživanja početaka ljudske društvenosti na osnovu empirijske evidencije o vanevropskim narodima sa arhaičnim oblicima društvene organizacije. Ova pretežno vikoovska preokupacija počecima (u Boškovićevoj knjizi nailazimo na izvrstan osvrt na Vikoove ideje i njegove uticaje na potonja naučna istraživanja mita) imala je, kako kod Smita, tako i kod njegovih savremenika – Tejlora, Morgana, Meklenana, Frejzera i drugih – svrhu da predloži racionalna objašnjenja na prvi pogled iracionalnih, „necivilizovanih” i neshvatljivih kulturnih praksi naroda do skora nepoznatih evropskom Zapadu, a otkrivenih ekspanzijom kolonija u najudaljenije kutke sveta. Jedna od ključnih vrednosti Boškovićevih opisa i ocena Smitove karijere ogleda se u tome što on *nije* pretpostavio ovog naučnika kao „zlog evolucionistu i orijentalistu” (čime se u knjizi distancira od Saidovih interpretacija), već je čitaocima pružio priliku da steknu odmereniji i od vrednosnih sudova rasterećeniji uvid u istoriju antropoloških ideja koje čak i u svojim ranim povojima imaju bitna relativistička obeležja. Smitov relativizam ogleda se u nastojanju da logiku značenja istraživanih fenomena smesti u posmatrane kulturne prakse. Naravno, ovo je bilo još podosta daleko od istraživačkih pokušaja da se ta značenja percipiraju i razumeju u kategorijama u kojima ih doživljavaju sami predstavnici kulture; ali jeste bio krupan korak ka razuđenoj naučnoj kontekstualizaciji. Pojam konteksta – i relativizma kao metodološkog oruđa kojim se kontekst otkriva – počiva u samom srcu antropologije. Tu lekciju Boškovićeva knjiga znalacki pripoveda na primeru Smitovih istraživanja religije i mita, odnosno njegovih putovanja po Starom svetu i, naročito, Hidžazu.

Smit nije usamljeni junak Boškovićeve knjige. On svoju ulogu „vodiča kroz antropologiju i srodne discipline”, kako je sam autor definiše, igra u dodiru, a često i rame uz rame, sa velikanima društvenih nauka, poput Dirkema, Frojda, Frejzera, Meklenana, Tejlora, Elijadea, Levi-Strosa i drugih, povezujući njegove ideje sa ondašnjim i potonjim najsavremenijim stremljenjima u teologiji, sociologiji, psihologiji, ranoj antropologiji, komparativnoj religiji i lingvistici. Kasniji naučnici, koji su Smita pažljivo proučavali i čitali, poput Malinovskog, Redklyfa-Brauna, Meri Dagleas i Adama Kuperu takođe zauzimaju značajno mesto u Boškovićevom narativu. Kako nam autor pokazuje, Smit je, uz Meklenana, bio pionir u izučavanju totemizma; u tom pogledu je bar delimično inspirisao Frojda da napiše svoju uticajnu studiju „Totem i tabu.” Ali razlozi koji su naveli Smita da proučava totemizam nisu se preklapali sa Frojdovim; pa čak ni sa Meklenanovim. Smit je, naime, želeo da razume semitske monoteizme; ali da

ih adekvatno obrazloži, trebalo je da rastumači zagonetke drevnih semitskih politeizama koji su, prema evolucionističkoj pretpostavci, hronološki prethodili jednoboštvu. Drugim rečima, on se koristio antropološkim sredstvima da ispuni teološke ciljeve. U tom svojstvu, iz Boškovićeveog teksta izdvajam Kuperov citat, prema kojem je „antropologija religije na samom početku prevashodno bila antropologija Biblije, sa komparativnim beleškama iz čitavog primitivnog sveta.” Ova Kuperova primedba, koju naš autor mudro navodi, jasno osvetljava genealogiju koncepta i uticaja koji su izdiferencirali oblasti savremenih istraživanja religijskih fenomena unutar discipline; i, uz to, naravno, brojnih razrada teorije mita, sa kojima antropologija religije može (mada ne nužno) biti čvrsto povezana.

Bošković detaljno opisuje Smitovu teoriju mita, koja, kako navodi, značajno dužuje Tejlorovom konceptu prežitaka (survivala) i Meklenanovim idejama o prvobitnim oblicima srodstva i religioznosti, iznesenim uz pomoć komparativnog metoda, koji je i Smit sam prigrlio. Ukratko, Smit je smatrao da su prežici važni za razmatranje razvojnih etapa religije iz „jednostavnijih” u „složenije” (ili iz „nižih” u „više”) forme; da se prežici očitavaju manje u religijskim predstavama, a više u obrednoj praksi; i da samim tim, ritualna praksa nužno prethodi mitskom predanju. Drugim rečima, mit dolazi posle rituala; on je njegova razrada i objašnjenje. Ova Smitova hipoteza je, kako nam Bošković otkriva, ostvarila snažan odjek u antropologiji i srodnim oblastima nauke posvećenim istraživanjima mita. Pregled najvažnijih teorija u ovoj istraživačkoj oblasti napisan je koncizno i jasno, potvrđujući autorovo suvereno vladanje datom tematikom.

Najnovije delo Aleksandra Boškovića može, prema tome, da se čita na više načina: kao intelektualna biografija; kao istorija (antropoloških) ideja; i kao oblikovanje razgranate genealogije uticaja bez kojih pojedina krupna imena antropologije – i ne samo antropologije – danas ne bi bila to što jesu. Namenjena je pre svega antropološkoj publici, ali je s lakoćom mogu čitati i kolege iz srodnih disciplina – filozofije, sociologije, psihologije, religiologije. U pojedinim segmentima koncipirana je gotovo udžbenički – naročito u poglavljima koja se tiču osvrta na vodeće teorije mita i s njima skopčanih analiza Smitovih uticaja na pojedine autore ili grupe autora etabliranih na tom istraživačkom polju – recimo, onih sa Univerziteta u Upsali. Bitan element koji Boškovićev tekst, međutim, razdvaja od većine sličnih, recentnijih publikacija, ogleda se u tome što je svaka njegova stranica napisana sa iskrenim pijetom prema čoveku čije ime u naslovu nosi; ali i prema temama koje je za života izučavao. A to je kvalitet na koji se danas u naučnom izdavaštvu, opterećenom brojnim preispitivanjima, kritikama i kritikama kritika, retko nailazi.

